

ORASAM

Analiz

NISAN 2023/ NO 1

DÜNDEDEN GÜNÜMÜZE ÇANAKKALE ZAFERİ

Prof. Dr. Nasuh USLU

Tarihte Türklerle Avrupalılar arasında bitmek tükenmek bilmeyen bir mücadele yaşanmıştır, hala da yaşanmaya devam etmektedir. Bunu Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki mücadele olarak görmek de mümkündür. Türkler Orta Asya'dan başlattıkları yolculuklarını sürekli batı yönünde devam ettirirken karşılıklarına önce Anadolu'nun, sonra Avrupa'nın Hristiyan unsurları çıkmıştır. Bu mücadelede Türkler kendilerine yeni yurtlar edinirken Hristiyanlar birçoğu, kimliklerini oluşturmada önemli yer tutan tarihsel ve dinsel merkezleri yitirmenin acısını hissetmiştir.

Viyana önlerine kadar gelen Türklerin kendilerinin topraklarını ve varlıklarını tehdit etmesi karşısında Avrupalı Hristiyanlar Türkleri hep kendilerini yenen ötekiler ve önemli yerlerini ele geçirmiş işgalciler olarak görmüştür. Hep Türkleri mağlup etmenin ve oldukları yerlerden atmanın hesaplarını yapmışlardır. Türkleri Avrupa'dan atma ve İstanbul ve Boğazları ellerinden alma, hep onların en önemli hedefleri arasında yer almıştır. Bu konuda kendi aralarında anlaşamamaları ise durumu karmaşıktır, onların işlerini zorlaştırmıştır.

Müslüman-Hristiyan ve Türk-Avrupalı karşı karşıya gelişini yakın tarihte Kıbrıs sorunu ve Türkiye-AB ilişkileri örneğinde açık şekilde görmek mümkündür. Avrupa Birliği ekonomik bütünleşme yolundan geçerek siyasi birliği sağlamanın bir örneği olarak elbette ideolojik ve kültürel bir boyut içermektedir. Ancak temel itibarıyla AB, başka medeniyetlere ve düşüncelere kapılarını açık tutan bir barış inşa etme projesidir. Bu yüzden hiçbir zaman bir Hristiyan birliği olduğunu iddia etmemiş ve Müslüman ülke olan Türkiye'nin üyelik başvurusunu kabul ettiği gibi süreci de en azından bir dönem normal şartlarında devam ettirmiştir. Ancak Türklerin zamanında Avrupalıları ve Hristiyanları tehdit etmiş yabancı unsurlar olduğu algısı, her zaman AB çevrelerini ve halklarını etkilemiş ve bu yüzden Türkiye'nin

üyelik süreci kesin şekilde diğerlerinden farklı şekilde algılanmış ve o şekilde yürütülmüş ya da yürütülmemiştir. AB'nin Kıbrıs sorunu karşısındaki tutumu da aynı ruh haletinin etkisinde şekillenmiştir. AB, önceden aynı devletin sınırları içinde yaşayan birçok Balkan ülkesini aralarında kanlı çatışmalar çıkma pahasına birbirlerinden ayrılarak sınır sorunlarını halletmiş bir şekilde kendine katılmaya teşvik ederken Kıbrıs sorununda tam tersi bir tutum takınmıştır. Kıbrıs Rumlarını Türklerle sorunlarını çözmeden Birliğe kabul ettiği gibi Kıbrıs'ta iki toplumun birbirinden ayrılarak çatışma olasılıklarının azalması durumunu kabullenme yerine iki toplumun birleşmesinde ısrarcı olmuş ve yaşanan süreçlerde uluslararası hukuku bir kenara bırakarak en son 2004 yılında BM ve AB de dahil olmak üzere bütün Batılı çevrelerin desteklediği çözümü kabul eden Türkleri baskı altına alma ve Rumları ödüllendirme yoluna gitmiştir. Türk ve Müslümanlara en küçük bir taviz vermeme şeklindeki Rumlara hakim olan ruh haleti, AB çevrelerini de derin etkisi altına almış gözükmektedir.

Çanakkale Savaşları da büyük ölçüde Türk-Avrupalı ve Müslüman-Hristiyan tarihsel rekabeti bağlamında değerlendirilebilecek savaşlardır. Elbette I. Dünya Savaşının kendine has nedenleri vardır ve savaşta temelde Avrupalı devletler karşı karşıya gelirken Osmanlı Devleti Almanya'nın yanında yer almıştır. Ancak unutulmaması gerekir ki bir kere savaş ortamı ortaya çıktığında Türkleri ait topraklar daha önce başlayan bir süreç çerçevesinde ele geçirilmesi gereken topraklar olarak görülmüş ve İtilaf Devletleri Türk unsurunu tarihten silmek ya da aşırı derecede zayıflatmak için iyi bir fırsat yakaladıklarını düşünmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin savaşta tarafsız kalmasını sağlayacak şartların oluşmasına izin verilmediği gibi bu devlet bir şekilde savaşa dahil edildiğinde İtilaf Devletlerinin en fazla odaklandığı husus, Türklerin varlıklarını devam ettirmeleri için hayati önemde olan Boğazlar Bölgesinin ve İstanbul'un

ele geçirilmesi olmuştur.

Çanakkale Savaşları, Avrupalı devletlerin Türk unsuruna en önemli darbe vurmaya çalışmaları bağlamında gerçekleşen savaşlardır. Kimliğini Türk ve Müslüman karşıtı olma çerçevesinde şekillendiren Avrupalı devletler, tarihsel kayıplarını tersine çevirme çabası içine girerken Türkler de varlıklarının en ileri düzeyde tehdit edildiğinin bilincinde olarak bir ölüm kalım savaşı verme şuuruyla kendilerini savunmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Çanakkale Savaşları, Türklerin varlıklarını ve kimliklerini kaybetmemek için her türlü çabayı ve fedakarlığı ortaya koydukları savaşlar olmuştur. İtilaf Devletlerinin I. Dünya Savaşı sonrasında dayattıkları Yunan işgalini ve Sevr Anlaşmasını bertaraf etmek için Kurtuluş Savaşı verilebilmişse ve sonrasında Türk devleti bütün sıkıntılara, krizlere ve tehditlere rağmen günümüze kadar varlığını devam ettirmişse bu, büyük ölçüde Çanakkale'de ortaya çıkan ruh sayesinde olmuştur. Çanakkale'de verilen mücadelenin Türk varlığının ve kimliğinin güçlendirilerek devam ettirilmesinde büyük rolü vardır. 'Çanakkale geçilmez!' ifadesinde yansımaları bulan direniş ruhu, Türk halklarının büyük tehditler ve sorunlar karşısında birlikte hareket etme kararlılığının temelini oluşturmaktadır. Ne ilginçtir ki Çanakkale Savaşları, Türkleri yok etme projesinin bir parçası olarak savaşa katılan Avusturyalılar ve Yeni Zelandalılar açısından da kimlik oluşturma sürecinin bir parçası olmuştur.

Çanakkale Savaşlarının asıl hedefi olan Boğazlar ve İstanbul, Türklerin varlığını tehdit etme yanında değişik Avrupalı devletler açısından stratejik üstünlük elde etme araçları olarak da görülmüştür. O yüzden İngilizler, Ruslar, Fransızlar ve İtalyanlar değişik zamanlarda, değişik vesilelerle İstanbul'u alma girişiminde bulunmuşlardır. ABD Başkanı Woodrow Wilson'un 14 maddelik Barış bildirgesinde Alzas-Loren'den başka adı geçen tek yer Çanakkale Boğazıdır. Boğazlar Avrasya coğrafyası açısından bakıldığında Avrupa'nın, Balkanların, Orta Avrupa'nın, Akdeniz'in ve Rusya ve Orta Asya devletlerinin kapladığı Kalpgah bölgesinin kilidi olarak hizmet görmektedir. Bu gerçeğin bilincinde olan Osmanlı Devleti Çanakkale Boğazının savunulmasını her zaman birincil öncelik olarak görerek gerekli tedbirleri almıştır. Bu çerçevede Osmanlı Devletinin ilk zamanlarından beri Çimpe ve Gelibolu kaleleri fethedilmiş, Kilitbahir ve Kala-i Sultaniye inşa edilmiş, uzaktan savunma modeli uygulanmış, Kumkale ve Seddülbahir Kaleleri inşa edilmiş, Boğaz ortalarına Mahmudiye Kaleleri yapılmış ve son Osmanlı padişahları Çanakkale'ye giderek günlerce burada kalıp savunma hazırlıklarına bizzat refakat etmiştir.

İtilaf Devletleri daha savaşa başlamadan Boğazlar ve İstanbul'la ilgili planlara sahipken savaş başladıktan kısa süre sonra bu planlarını uygulamak üzere Çanakkale önüne gelmişlerdir. Onların Çanakkale Savaşını başlatırken hedefledikleri şeyler şunlardı: Boğazları ele geçirerek İstanbul'a sahip olmak, Osmanlı devletini parçalamak, topraklarında yeni devletler kurmak, Karadeniz üzerinde İtilaf güçlerinin denetimini kurarak bölgenin stratejik ve ekonomik gücünü ele geçirmek, Rusya'ya giden yolu açmak, Boğazlar üzerinden Rusya'ya silah ve cephane taşımak, Rusya'dan buğday getirmek, doğu cephesinde gerek malzeme eksikliği ve gerekse de ülke içerisindeki devrimci unsurların baskıları ile zor durumda olan Rusya'ya yardım etmek, Rusya'nın isteği ile Osmanlı Devleti'nin Kafkasya cephesinde konuşlandırdığı askerî gücü kırmak, Kafkaslar ve Doğu Anadolu'da Rusları rahatlatmak, Balkan milletlerinin İttifak kuvvetleri yanında savaşa girmesini engellemek, Osmanlı topraklarını peşkeş çekerek Balkan milletlerini İtilaf kuvvetleri tarafında savaşa sokmak, buradan Osmanlı ordusuyla Alman ordusunun muhtemel temas ve sevkini kesmek.

Müttefikler en başta donanmalarının gücüne güvenerek sadece deniz gücü kullanarak Çanakkale Boğazından geçmeyi ve İstanbul'a ulaşmayı düşünmüştür. Bu çerçevede 19 ve 25 Şubat 1915'te iki kez Çanakkale Boğazı'na saldırmışlar, Boğaza yönelik şiddetli bir bombardımanla Kumkale ve Seddülbahir tabyalarını tahrip etmişler, Boğaz içindeki bataryaları ve mayınları etkisiz hale getirmek istemişler, fakat etkili savunma karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bütün İtilaf filoları, Boğazı geçmek için son darbeyi 18 Mart'ta indirmek üzere harekete geçmiştir. Bu saldırı sırasında İngiliz ve Fransız filoları tabyalara aralıksız top mermisi yağdırmış, örneğin sadece Dardanos tabyasına 4 bin gülle atmıştır. Nusret mayın gemisi süvarisi Yüzbaşı Tophaneli Kaptan Hakkı Bey, Müstahkem mevki mayın komutanı Nazmi Bey'den aldığı emirle düşman gemilerinin arasından geçerek stratejik yerlere gece karanlığında mayın döşemiş ve onun saçtığı mayınlar çağın en modern düşman savaş gemilerinden bazılarının Boğazın sularında batmasına neden olmuştur. Yine aynı gün 18 Mart'ta düşman gemileri Rumeli Mecidiyesi yakınlarında bir sığınaktaki cephaneliği havaya uçurduğu zaman Seyid Onbaşı inanılmaz bir irade göstererek 276 kilogramlık gres yağına bulanmış üç mermiyi sırtlayıp er Ali'yle birlikte top namlusuna sürmeyi başarmış ve etrafı kana bulayan Ocean isimli gemiyi Boğazın sularına gömmüştür.

18 Mart 1915'te Boğazları sadece deniz gücüyle

geçemeyeceklerini anlayan İtilaf güçleri Çanakkale'yi karadan da zorlamaya karar vermiştir. Bu çerçevede İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, General Ian Hamilton'ı Çanakkale'deki donanmayı desteklemek üzere gönderilen askeri kuvvetin komutanı tayin etmiş ve ona Gelibolu Yarımadası'nı işgali etmek üzere bir harekât düzenleme talimatı göndermiştir. Talimatı yerine getirmek üzere İngiliz, Fransız, Avustralyalı, Yeni Zelandalı ve başka halklardan oluşan kara birlikleri, Churchill'in arkadaşı Hamilton komutasında 25 Nisan'da Gelibolu Yarımadası'nın güneyinde beş noktada karaya çıkarılmıştır. Kara harekâtının hedefi, Kilitbahir platosunu zapt ederek Boğazdaki tabyalara hâkim olmak ve böylece İtilaf donanma kuvvetlerinin Çanakkale Boğazı'nı zorlamasına yardımcı olmaktır. Lord Kitchener, "Gelibolu yarımadasına bir kere ayak basarsanız, davamızı sonuna kadar götürmek için dövüşmelisiniz" demişti. İtilaf güçleri Seddülbahir ve Arıburnu sahillerinde köprübaşları oluşturmayı başarsalar da hâkim tepeliklerde konuşlanan Türk birliklerinin başarılı karşı koyması ile durdurulmuş, "dar bir sahil üzerinde çakılı" kalmıştır. İtilaf güçlerinin aylarca süren çabaları sonuç vermemiş ve sonuçta Ocak 1916'da Gelibolu'yu terk etmek zorunda kalmışlardır.

İtilaf güçlerinin yaptığı çıkarmalarda dönemin en modern ve en ölümcül silahları kullanılmış ve denenmiştir. Belki de ilk defa sayılabilecek şekilde uçak, denizaltı, balon, telsiz, torpido ve denizaltı araçları kullanılmıştır. Bu anlamda harbin kara, deniz ve havayı içerecek şekilde üç boyutlu bir harp şeklinde gerçekleştiği ve modern anlamda ilk amfibi harekâtın bu savaşta uygulamaya konduğu da söylenebilir. Kıyıda toplara karşı modern deniz topları denenmiş, kıyılara küçük teknelerle asker çıkarılmış, telsiz kullanılmış, uçaklarla havadan bomba atılmıştır. İtilaf güçleri sadece askeri hedefleri değil sivil hedefleri de vurmuş ve dolayısıyla Çanakkale ve civarındaki sivil halkın hayatı ve güvenliği İtilaf devletlerinin saldırılarından aşırı derecede etkilenmiştir. Kullanılan gelişmiş patlayıcılar ve silahların insan kaybının ileri boyutlarda gerçekleşmesinde önemli bir unsur olmuştur.

Çanakkale Savaşları Kurtuluş Savaşını başlatan milli ruhu ortaya çıkardığı gibi Kurtuluş Savaşını yönetecek komutanı da siyasi ve askeri çevrelere tanıtmıştır. Düşman 6 Ağustos 1915 tarihinde Arıburnu'nun kuzeyinde Suvla Koyu'na yeni kuvvetlerle bir üçüncü çıkarma yaptığında Kurmay Albay Mustafa Kemal, 9 Ağustos'ta Birinci Anafartalar Muharebesi olarak bilinen karşı taarruzuyla ve ertesi gün Kocaçimentepe-Conk Bayırı hattındaki yeni taarruzuyla Anzak birliklerini geri atmıştır. Düşmanın stratejik bir tep

olan Conkbayırı'nı ele geçirmesi üzerine 10 Ağustos gecesi bir süngü taarruzuyla düşmanı püskürten Mustafa Kemal'in savaşla ilgili söyledikleri direniş ruhunu oluşturma bağlamında Türk halkına rehberlik etmeyi sürdürmektedir: "Biz, kişilerin kahramanlık sahneleriyle ilgilenmiyoruz. Yalnız size Bombasırtı hadisesini anlatmadan geçemeyeceğim. Karşılıklı siperler arasında mesafemiz 8 metre, yani ölüm muhakkak... Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulamamacasına kâmilan düşüyor. İkinciler onların yerine geçiyor. Fakat ne kadar gıptaya şayan bir soğukkanlılık ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir korku ve endişe bile göstermiyor, sarsılmak yok. Okumayı bilenler ellerinde Kur'ân-ı Kerim, Cennet'e girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler kelime-i şahadet getirerek yürüyorlar. Bu Türk askerindeki ruh kudretini gösteren hayrete değer ve tebrike yaraşır bir misaldir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Muharebesi'ni kazanan bu yüksek ruhtur."

Çanakkale Savaşına katılanlarla ve cephe gerisindeki sıradan halkla ilgili anlatılan hikayeler, yaşanmış olaylar, büyük fedakarlıklar ve çekilen acılara rağmen korunan metanet, Türk kimliğinin ve direniş ruhunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Savaşta Türkler canını ve en değerli şeylerini vermekte hiç tereddüt etmeden sonuna kadar kararlılıkla hareket etmiş, ya şehit ya gazi olmak inancı ve güveniyle ölümü hiçe saymış, birkaç dakika sonra öleceklerini bile bile ölüme koşmuş, eri ve subayıyla icap ettiği veya emredildiği anda en zor görevlere koşmaktan geri kalmamış, savaşta bile dürüst, vefalı olabilmiş, öldürmek için var güçleriyle üstlerine gittikleri düşmana ateşkes sırasında şefkatle davranabilmiştir. Savaşta yer alan İngiliz cerrah yardımcısı Hubert Chitty şu ifadeleri kullanmıştır: "Şanslıyız ki işlerimizi güvenlik içerisinde yürütüyoruz. Tıbbi işlerimiz düşmanın Cenevre hukukuna aykırı davranışından doğan herhangi bir eyleminden dolayı asla kesintiye uğramadı. Tüm açıklamalar göstermektedir ki Türkler son derece temiz savaşçılardır. Kesinlikle hastanelere ve hastane gemilerine saygı göstermekte ve yaralılarımızın kıyıda hızlı uzaklaştırılmasına asla engel olmamaktalar. Hastane gemileri hiçbir saldırı olmaksızın kıyıya oldukça yakın demirlemekte ve gemiye indir bindir yapmaktadır."

Savaşın sona ermesi 1916'da İngiliz Başbakanı Herbert Asquith'in Çanakkale savaşlarındaki sorumlulukları incelemek üzere görevlendirdiği komisyon Bahriye Bakanı Churchill ile birlikte Hamilton ve Kitchener'in yanlış kararlardaki sorumluluğunu teslim etmiştir. Komisyonun raporuna göre Çanakkale savaşlarındaki başarısızlığın

birinci ve tek sorumluluğu Churchill'e ve Birinci Deniz Lordu Amiral Fisher'e yüklenmiş gibi görünse de İngiliz Başbakan Asquith Aralık 1916'de yenilginin bir sonucu olarak yerini Lloyd George'a bırakmıştır. Churchill Bahriye Bakanlığından alınarak başka görevlere ve bakanlıklara getirilmiş olsa da Çanakkale Savaşında yaşadığı yenilgi Churchill'in siyasette çok ciddi bir düşüş yaşamasına neden olmuştur. Ne ilginçtir ki bir devleti ve halkı yok etme projesinin başlatıcısı ve uygulayıcısı olan ve yaşanan yenilgi nedeniyle neredeyse siyaset sahnesinden silinen Churchill, yirmi beş yıl sonra kendi ulusunun yok edilmesi çabasına karşı verilen mücadelenin liderliğini üstlenmiştir. Başka ilginç bir durum da savaşta yenilgi nedeniyle başbakanlığa getirilen Lloyd George'un Anadolu'yu Yunanlılara işgal ettirme projesinin başarısız sonuçlanmasıyla 1922 yılında görevinden ayrılmak zorunda kalmasıdır.

Çanakkale Savaşlarının önemli bir sonucu Rusya'da büyük bir dönüşüm ortaya çıkarmış olmasıdır. İtilaf devletleri Boğazları geçerek Rusya'yla bağlantı kuramayınca, bu devlete yardım etme ve onunla birlikte hareket etme imkanı bulamayınca Rusya'da ihtilâl olmuş, Çarlık tarih sahnesinden silinirken Rusya'da 1990'ların sonuna kadar devam edecek ve özellikle II. Dünya Savaşından sonra dünya politikasının şekillenmesinde önemli rol oynayacak olan komünist yönetim kurulmuştur. İtilaf devletlerinin Çanakkale'de başarılı olmaları ve savaş sonunda Rusya'nın kazananlar safında yer alması halinde Osmanlı Devletiyle, Boğazlarla ve Doğu Anadolu topraklarıyla ilgili projelerin uygulanması mümkün olabilecek ve Türk Devleti o zaman sadece Anadolu dışındaki topraklarını yitirmekle kalmayacak varlığı çok ciddi bir doğrudan tehditle karşı karşıya kalacaktı. Bu durumda Milli Mücadelenin nasıl bir seyir takip edeceğini kestirmek çok zordur.

Emperyalist, güçlü devletler grubunun bir parçası değil, toprağı parçalanacak ikinci sınıf bir devlet olarak görülen Osmanlı Devleti'nin, Çanakkale Savaşlarında kısıtlı imkanlarına rağmen İtilaf devletlerinin modern savaş

gücünü yenilgiye uğratması önemli bir askeri zaferdir. Savaş öncesi dönemde içine düştüğü ekonomik, askerî ve siyasi bunalımlar nedeniyle Batılı büyük devletlerin yarı-sömürgesi haline gelmiş olan Osmanlı Devletinin elde ettiği bu zafer, Türk halkının sonraki dönemde Batılı güçlerin karşısına cesaretle çıkmasında önemli rol oynamıştır. Zaferle hasta adam imajı kırılmış, Türklük gururu güçlendirilmiş ve Türklerin dünya sahnesinde etkili olabilecek önemli halklar arasında yer aldığı gösterilmiştir. Diğer taraftan emperyalist çıkarların bir savaşı olan Birinci Dünya Savaşında emperyalist devletlerin yediği bu darbe, onların hegemonyasını ve milli gururlarını kırmış ve sömürge halklarının ileride gerçekleştirecekleri bağımsızlık mücadeleleri için cesaret verici bir örnek oluşturmuştur. Son olarak Çanakkale Savaşıyla Avrupalıların Türkleri Avrupa'dan ve Avrupa'ya yakın bölgelerden atma ve onları tarih sahnesinden silme planları da önemli bir darbe almış, Türklerin kolay kolay sindirilemeyecek ve yenilgiye uğratılmayacak halklar olduğu görülmüştür. Çanakkale zaferinden etkilenen Kurtuluş Savaşı ruhu da aynı gerçeği perçinlemiş ve Türklerin bağımsız devletler ve halklar arasında seçkin bir yere sahip olmasını sağlamıştır.

Kaynaklar:

- Yetişgin, Mehmet (2015). "Çanakkale Savaşları: Nedenleri, Sorumlusu ve Önemine Dair Yaklaşımlar", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Yıl: 13, Bahar, Sayı: 18, 1-35.
- Süslü, Azmi (1991). "Çanakkale Savaşları ve Önemi". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 7: 303-307.
- Çelik, Recep (2015). "Çanakkale Savaşları Sırasında Halkın Durumu", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Yıl: 13, Bahar, Sayı: 18, 411-430.
- Hatip, S. Murad (2015). "Birinci Dünya Harbi Çanakkale Savaşları'na Genel Bakış ve Az Bilinenler Çanakkale Savaşı Denizde mi Kazanıldı?" Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Yıl: 13, Bahar, Sayı: 18, 161-193.